

Лілія
ЯРЕМЕНКО

Докторантка НПУ імені
М.П. Драгоманова, канди-
дат педагогічних наук

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК ПОЛЕ ПРОФЕСІЙНОГО САМО- ВИЗНАЧЕННЯ І ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Доведено, що сучасна позашкільна освіта - дієвий чинник не тільки формування в особистості відповідального ставлення до майбутньої професії, але й важливий засіб розвитку в них свідомого і творчого ставлення до праці. Цьому значною мірою сприяє самостійне конструювання індивідом різних варіантів власного професійного майбутнього. Водночас позашкільна освіта відкриває перед ним простір вільного вибору освітньої сфери, виду, типу та форми майбутньої діяльності, забезпечуючи умови для самовизначення й успішної самореалізації. Закріплення такого усвідомлення людиною власної траєкторії розвитку відбувається завдяки праці. Тому реалізація функції трудового виховання особистості є невід'ємною засадою діяльності закладів позашкільної освіти.

Ключові поняття: людина, освіта, відповідальність, позашкільна освіта, професійне самовизначення, трудове виховання.

Головна мета соціально-виховної роботи позашкільних закладів в організації дозвілля – сформулювати ставлення до цього часу як до періоду самовдосконалення, саморозвитку; навчити учнів розумно проводити вільний час, створити умови для самостійної, творчої, соціально значущої діяльності школярів. Відповідно не менш важливою, ніж організація дозвілля, діалектично пов'язаною з нею постає така функція позашкільних закладів, як *професійне самовизначення*. Професійне самовизначення відіграє надзвичайно важливу роль

у гармонійному психічному розвитку особистості. Образ „Я і моя майбутня професія” є за своєю сутністю особистісним ціннісно-смысловим утворенням, яке гармонізує суб'єктивно-оцінне ставлення до себе як майбутнього професіонала та індивідуально-вибіркове ставлення до професії як середовища особистісного становлення, задоволення власних потреб завдяки професійному зростанню. Успішність професійного самовизначення характеризується усвідомленням й закріпленням, а надалі – узгодженням здобутих у навчально-виховному процесі

позашкільного закладу знань про себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, що дозволяє співвіднести певний спосіб поведінки з тим, якою вона має бути насправді, залежно від суб'єктивного сприйняття цінностей та моральних аспектів майбутньої професійної праці. У цих логічно пов'язаних процесах знаходить вияв суб'єктивний образ „Я-реальне”, який і спонукає діяти в той чи інший спосіб, та образ „Я-у майбутній професії”, тобто як потрібно діяти, щоб досягти бажаного [1, с. 194].

На формування мотивації до професійної діяльності особистості помітно впливає перебування в позашкільних закладах. У процесі позакласної й позашкільної роботи школярі вивчають переваги та недоліки різних професій, усвідомлюють їх сутність, оцінюють можливості застосування власних сил і здібностей у певній професійній сфері. Діяльність учнів при цьому повинна бути практично спрямованою.

Не менш важливим у профорієнтації є тісний зв'язок позакласної і позашкільної діяльності з навчальною роботою школярів. Результати діяльності позашкільних закладів орієнтовані на професійно-особистісний розвиток учнів, активізацію їх внутрішніх психологічних ресурсів, здійснення самореалізації професійно-особистісного потенціалу у вибраному ними напрямі професійної діяльності.

Підготовка підлітка до професійної самореалізації в умовах позашкільного закладу складається з певних етапів: 1) етап адаптації до навчання в умовах професійної підготовки; 2) етап становлення особистості підлітка як суб'єкта навчальної діяльності; 3) етап формування готовності до професійної діяльності (компетентності); 4) етап перетворення (включення у художньо-творчу діяльність). Кожний етап характеризується визначеним рівнем розвитку моти-

ваційно-світоглядного та змістовно-операційного компонентів самореалізації, оволодінням підлітком новими соціальними функціями у зв'язку з новою соціальною роллю [2, с. 132].

Отже, позашкільні заклади є дієвим чинником залучення учнів до майбутньої професії, важливим засобом розвитку у них свідомого та творчого ставлення до праці. Зокрема, тематика занять у закладах науково-технічної творчості розробляється згідно з вимогами навчального процесу, має практичну спрямованість, що спонукає учнів знайомитися зі спеціальною літературою, конструювати особливостями сучасної техніки, засвоювати теоретичні знання, необхідні для розуміння технічних закономірностей і розвитку процесу творчості. Формування професійного інтересу є тісно пов'язаним з практичною діяльністю закладів позашкільної освіти, що сприяє поліпшенню підготовки дітей та підлітків до свідомого вибору майбутньої професії.

Змістом формування образу „Я - майбутній професіонал” в межах позашкільних закладів є самостійне конструювання учнями, вихованцями, слухачами варіантів власного професійного майбутнього. Такі варіанти мають поєднати їх ставлення до себе як майбутнього професіонала та до професії, як середовища особистісного становлення і майбутнього професійного зростання. За цих умов навчально-виховний зміст, педагогічні умови, форми, засоби професійної орієнтації у позашкільному навчальному закладі мають сприяти усвідомленню і співвіднесенню власних інтересів стосовно майбутньої професії, власних потенційних інтелектуальних можливостей для її набуття у майбутньому. Ефективність цих процесів набуває помітної позитивної динаміки у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів за умови визначення у системі профорієнтаційної роботи двох

модулів завдань - тих, які розв'язує особистість у процесі професійного самовизначення та спрямованих на створення профорієнтаційного середовища, завдяки якому позашкільний педагог скеровує навчально-пізнавальну діяльність на досягнення певної мети і таким чином здійснює керівництво процесом професійного самовизначення [3, с. 196].

Функція професійного самовизначення не може бути реалізованою поза окресленням індивідуальної траєкторії особистісного розвитку дитини та підлітка. Можна стверджувати, що функція *визначення індивідуального життєвого шляху особистості* має бути реалізованою в системі позашкільної освіти вже внаслідок самої її специфіки. Адже особливість позашкільного педагогічного процесу пояснюється тим, що дитина опиняється в ньому за покликом своїх внутрішніх мотивів, потрапляє в інше (на відміну від основної школи) освітнє середовище, де відсутні жорстко регламентовані стандарти, безособові вимоги до всіх або примус [4].

Звернення до умов визначення індивідуальної траєкторії розвитку і форм її реалізації здійснює Г. Нестеренко, яка пропонує авторську класифікацію форм процесу самореалізації за рівнем внутрішньої свободи. На думку дослідниці, найоптимальнішою серед них в умовах трансформації суспільства є самореалізація-гра. Самореалізація-гра забезпечує найбільш пластичне включення особистості до мінливої дійсності. Вагоме значення в цьому процесі мають також самореалізація-новаторство та самореалізація-пізнання. Дослідниця звертає увагу, що сучасне українське суспільство надає перевагу індивідуальній самореалізації, яка здатна прискорити вихід соціуму на новий етап розвитку. Таке становище визначається тим, що в період трансформації суспільства соціальні умови потребують від

особистості максимуму індивідуальної активності. Відповідно кожний окремий акт самореалізації своїм резонансним впливом може визначити майбутнє всієї соціальної системи. Самореалізуючись, особистість задовольняє власні матеріальні та духовні потреби, відбудовує свій соціальний статус, одержує внутрішнє задоволення від процесу і результатів своєї діяльності [5, с. 11].

Саме позашкільна освіта відкриває для дитини вільний вибір освітньої сфери, виду, типу та форми діяльності, що забезпечує умови для самовизначення й успішної самореалізації особистості. Дослідженнями доведено, що система позашкільної освіти спрямована на: особистісне зростання дитини; її вдосконалення та розвиток у вибраному виді діяльності, тобто у предметно-діяльнісній сфері; індивідуалізованість і варіативність програм (розробка індивідуального маршруту розвитку креативного мислення); добровільність і вибірковість в отриманні додаткової освіти; підвищення її функціональної грамотності [6].

Досягнення зазначених цілей сприяє визначенню індивідуального життєвого шляху особистості. Рух за індивідуальною траєкторією розвитку має розпочинатися саме з дитинства. В іншому випадку матимемо справу з людиною, яка засвоює настанови соціального середовища без їх осмислення, не здатна до перетворення, вдосконалення навколишнього світу, не має активної життєвої позиції і в кінцевому підсумку – не є розвинутою особистістю.

Закріплення такого усвідомлення людиною власної траєкторії розвитку відбувається завдяки праці. Тому реалізація функції *трудового виховання особистості* є невід'ємною засадою діяльності закладів позашкільної освіти.

Роль позашкільних закладів профільної орієнтації (науково-технічної

творчості, культурологічних гуртків, художніх студій, паляців молоді) у трудовому вихованні учнів, вихованців, слухачів визначається глибиною та розмахом відповідної діяльності. Перехід учнів від знань до праці і від праці до знань – вагомий засіб підвищення якості засвоєння ними основ наук. Творча праця в закладах науково-технічної творчості збагачує світогляд учнів новими знаннями про предмет, що вивчається, формує професійні інтереси.

Для того, щоб позашкільні заклади стали ефективним засобом трудового виховання учнів, вихованців, слухачів, у навчальних програмах необхідно передбачити: ознайомлення учнів з досягненнями науки і техніки, виробництва, розкриття ролі, значення праці в тій чи іншій галузі виробництва; виховання, розвиток професійних інтересів і схильностей з урахуванням індивідуальних психологічних якостей учнів; розвиток особистих інтересів і схильностей школярів у процесі виконання творчих завдань; стимулювання учнів до конструювання, раціоналізації і винахідництва; виховання культури праці, любові до людей праці [7].

Позашкільний навчальний заклад розширює можливості трудового виховання підлітків завдяки різноманітності змістовних аспектів (теоретичного, пізнавального, самодіяльного, самоосвітнього, творчого), завдяки залученню учнів, вихованців, слухачів до

активності через різноманітні види трудової діяльності – художньої, технічної, ігрової, комунікативної. Водночас слід урахувати, що вплив трудового виховання в позашкільних закладах на формування особистості відбувається паралельно з роздумами дітей та підлітків про власне майбутнє, про те, яку роль виконуватиме в ньому праця.

Особливо глибокими такі роздуми стають у старшому шкільному віці. Саме в цей час у свідомості підлітка може відбуватися конфлікт між прагненнями та здібностями, між ідеалізованим баченням праці і реальними перспективами (неможливість вступу учня до ВНЗ через низьку успішність або через брак коштів у родині на оплату навчання). Думки над власною придатністю до певного виду праці зумовлюють поглиблення інтересу підлітків до психологічної сторони праці. Пізнання її стає можливим завдяки спілкуванню як з батьками, так і з досвідченими фахівцями з обраної сфери діяльності, з педагогами та психологами [8, с. 309-310]. І важливу роль у реалізації потягу до певного виду праці можуть відіграти саме педагоги позашкільних закладів, добре обізнані з трудовими здібностями й можливостями своїх учнів, вихованців, слухачів.

Яскравим прикладом успішної реалізації вітчизняними позашкільними закладами функції трудового виховання дітей та підлітків

Саме поза-шкільна освіта відкриває для дитини вільний вибір освітньої сфери, виду, типу та форми діяльності, що забезпечує умови для самовизначення й успішної само-реалізації особистості.

Рух за індивідуальною траєкторією розвитку має розпочинатися саме з дитинства.

Позашкільний навчальний заклад залучає учнів, вихованців, слухачів до активності через різноманітні види трудової діяльності – художньої, технічної, ігрової, комунікативної

ЛІТЕРАТУРА

1. Пустовіт, Г. П. Категорії „Я” і моя майбутня професія” як чинник становлення особистості у позашкільному навчальному закладі / Г. П. Пустовіт // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. - 2010. - Вип. 8. - С. 194-197.
2. Рись, М. Ю. Підготовка до професійної самореалізації в умовах позашкільного закладу старших підлітків - вихованців театральних відділень / М. Ю. Рись // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. - 2010. - № 2 (13). - С. 130-134.
3. Пустовіт, Г. П. Категорії „Я” і моя майбутня професія” як чинник становлення особистості у позашкільному навчальному закладі / Г. П. Пустовіт // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. - 2010. - Вип. 8. - С. 194-197.
4. Гаврилюк, В. Ю. Суб’єкт-суб’єктна взаємодія як педагогічна умова формування творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. Ю. Гаврилюк. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NarOsv/2008-1/08gvupnz.htm>
5. Нестеренко, Г. О. Синергетичний вимір самореалізації особистості в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Г. О. Нестеренко ; Інститут вищої освіти АПН України. - К., 2003. - 18 с.
6. Горшкова, О. Г. Формування креативного мислення дитини в позашкільному закладі [Електронний ресурс] / О. Г. Горшкова. Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2009_5/files/ped905_05.pdf
7. Москалик, Т. Філософія формування професійної орієнтації школяра через систему позаурочних технологій [Електронний ресурс] / Г. Москалик. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_3/moskal.pdf
8. Постовий, В. Г. Батьківсько-дитячі взаємини – важливий фактор професійного самовизначення старшокласників / В. Г. Постовий // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, НАПН України, Ін-т проблем виховання. – К., 2011. - Вип. 15, кн. I. - С. 304-312.
9. Черкашина, Л. Досвід вітчизняних позашкільних закладів еколого-натуралістичного профілю з трудового виховання учнів основної школи другої половини ХХ – початку ХХІ ст. / Л. Черкашина // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць. - Слов’янськ, 2011. - Спецвип. № 7. - С. 341-360.

на сучасному етапі є діяльність різноманітних центрів еколого-натуралістичного спрямування. Зокрема, протягом останніх років Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді здійснювалося науково-методичне забезпечення профільних позашкільних навчальних закладів. Колективом Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти і виховання проводяться традиційні конференції “Діти Придунав’я” (Ізмаїл). Учнівська молодь Одещини брала участь у природоохоронних заходах обласного та республіканського рівня “Парки – легені міст і сіл України”, “До чистих джерел”, “Вчимося заповідувати”, “День Землі”, “День доквілля”. Житомирський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді реалізує екологічну і природоохоронну діяльність шляхом збільшення мережі творчих об’єднань еколого-натуралістичного напрямку, де здійснюється формування у вихованців ціннісної мотивації стосунків з довкіллям, сприяння дослідним роботам. Місцеве управління екології фінансує обласні виставки юннатівської творчості “Барви Полісся”, екологічні фестивалі “Голос землі”. Кримським республіканським еколого-натуралістичним дослідницьким центром ведеться робота з юними слухачами МАН, які брали участь у проведенні експерименту з біології “Вчителі та учні досліджу-

ють рослини в космосі”. Проводячи спостереження, учні вивчали вплив відкритого космосу на насіння, зростання, розвиток рослин, збільшення продуктивності рослин у замкнених системах, екологічний стан природного навколишнього середовища за допомогою природних індикаторів. Юні дослідники Криму беруть активну участь у багатьох нових міжнародних науково-освітніх програмах. При Полтавському обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді з 2000 р. діє заочна біологічна школа. Отримані під час навчання знання, вміння, навички, необхідні учням для опанування професіями біолога, еколога, дендролога, хіміка, сприяють їхньому самовизначенню та підготовці до професійної діяльності. Учні Староушицької спеціалізованої школи I–III ступенів екологічного напрямку Кам’янець-Подільського району опановують практичні навички вирощування лікарських рослин. Творчі об’єднання Вінницької обласної станції юних натуралістів орнітології, акваріумістики, фітодизайну, садівництва працюють за модулями, що дає можливість вихованцям відвідувати декілька гуртків. За допомогою застосованих методів відбувається саморозвиток особистості і формування соціальної компетентності [9, с. 356–357].

Наведені приклади є особливо актуальними з огляду на ту глобальну значущість, яку на сучасному етапі розвитку людства має захист природи. На нашу думку, навички трудового виховання в еколого-натуралістичному напрямі повинні прищеплюватися не тільки тим дітям та підліткам, які прагнуть пов’язати свою майбутню працю з цариною біології, але й усім учням, вихованцям, слухачам позашкільних закладів. Це має уможливити їх активну участь у формуванні екологічної складової як невід’ємної частини сучасного громадянського виховання.

Яременко Лилія

Внешкольное образование как поле профессионального самоопределения и трудового воспитания личности

Доказано, что современное внешкольное образование - действенный фактор не только формирования у личности ответственного отношения к будущей профессии, но и важное средство развития у них сознательного и творческого отношения к труду. Этому в значительной степени способствует самостоятельное конструирование индивидом различных вариантов собственного профессионального будущего. Одновременно внешкольное образование открывает перед ним пространство свободного выбора образовательной сферы, вида, типа и формы будущей деятельности, обеспечивая условия для самоопределения и успешной самореализации. Закрепление такого осознания человеком собственной траектории развития происходит благодаря труду. Поэтому реализация функции трудового воспитания личности является неотъемлемой основой деятельности учреждений внешкольного образования.

Ключевые понятия: человек, образование, ответственность, внешкольное образование, профессиональное самоопределение, трудовое воспитание.

Jaremenko Lilija

Nonschool education as a field of professional self-determination and working education of a person

It is proved that contemporary nonschool education is an efficient factor not only to form responsible attitude of a person to future profession, but it is an important device for development of conscious and creative attitude to labor. Favorable in considerable degree for the person is self-constructing by him different variants of his professional future. In same time, a nonschool education opens before him a space for a free choice of educational sphere, a category, a type, and a form of future activity. It creates conditions for self-determination and successful self-realization. Fixation of such self-consciousness by a person with his own development trajectory is realized because of labor. So, realization of a working education function for a person appears to be an inalienable basement of activity for institutions of nonschool education.

Key words: person, education, responsibility, nonschool education, professional self-determination, working education.